

Artikel

Gezondheid en milieu, een natuurlijke band

Het thema milieu en gezondheid kent sinds enkele jaren een groeiende belangstelling. Steeds meer gegevens wijzen op het nauwe verband tussen de kwaliteit van ons leefmilieu en onze gezondheid. Een gezondheidsbeleid kan dus niet zonder een milieubeleid. Gezondheid en milieu zijn ook bij uitstek sociale thema's. Kwetsbare groepen als kinderen, ouderen en mensen met hartziekten en adembalingsproblemen worden extra hard getroffen. Hetzelfde geldt voor mensen met lagere inkomens. Eén van de meest besproken thema's is het verband tussen astma en allergie, vooral bij kinderen, en luchtvervuiling. Ook over de invloed van hormoonverstoorders op onder andere onvruchtbaarheid bestaan nog heel wat vragen. Voedselkwaliteit is ten gevolge van de verschillende voedselcrisisen een belangrijk maatschappelijk thema geworden. Tenslotte kan ook de discussie over de opwarming van de aarde niet volledig losgekoppeld worden van de discussie over milieu en gezondheid.

Stefan Colaes

Milieuproblemen hebben een invloed op onze gezondheid en op ons dagelijks leven. Dat dringt meer en meer door. Denk maar aan de ozonpieken van de voorbije zomer. Ouderen, kinderen en mensen met een hartziekte of problemen met de luchtwegen, kregen de raad binnen te blijven en weinig lichamelijke inspanningen te leveren. En er zijn nog andere fenomenen die duidelijk maken dat onze levenskwaliteit en onze gezondheid afhankelijk zijn van een gezond leefmilieu. Een toenemend aantal kinderen heeft last van astma of allergieën, meer en meer mannen zijn onvruchtbaar. En dan spreken we nog niet over de recente voedselcrisisen.

Gezondheid en milieu, een relatief nieuw thema

De aandacht voor het verband tussen milieu en gezondheid is van relatief recente datum. Toch bestaan gezondheidsproblemen, veroorzaakt door milieuverontreiniging, al langer dan vandaag. Een bekend voorbeeld uit de klassieke Oudheid is de loodvergiftiging waar de Romeinen mee te kampen hadden. Amerikaanse handboeken over luchtverontreiniging verwijzen vaak naar de smogproblemen in de jaren dertig in de Luikse Maasvallei of naar de smog in Londen in de jaren vijftig van vorige eeuw. Toch duurde het tot ongeveer 1980 en 1990 voor milieu en gezondheid meer aandacht kregen van wetenschappers en beleidsmakers. Aanvankelijk had men vooral oog voor gezondheidsproblemen van werknemers in de vervuilende industrie. Een schrijnend geval zijn de slachtoffers van asbest, waarvan de verwoestende effecten slechts na vele jaren duidelijk werden. De voorbije jaren werd het blikveld geleidelijk verruimd tot de volledige leefomgeving van alle burgers.

De discussie over de huisvuilverbrandingsovens maakte milieu en gezondheid ook in Vlaanderen tot een belangrijk maatschappelijk thema. Ook bij gewone burgers groeide aan het einde van de jaren negentig de onrust over de gezondheidsproblemen in de buurt van deze ovens. Burgers richtten actiecomités op, oude verbrandingsovens werden gesloten of gemoderniseerd om aan strengere normen te voldoen, de bouw van geplande nieuwe ovens ging niet door.

De toenemende belangstelling leidde in 2000, onder impuls van Agalev-parlementslid Johan Malcorps, tot de oprichting in het Vlaams Parlement, van een commissie Milieu en Gezondheid. Die organiseerde tal van hoorzittingen en debatten om een duidelijke beleidsvisie uit te stippelen over het onderwerp. De conclusies van deze commissie mondden onder andere uit in de oprichting van het Steunpunt Milieu en Gezondheid. Het Steunpunt heeft als taak het beleidsvoorbereidend en toegepast onderzoek van de Vlaamse wetenschappers te coördineren en het programma voor biomonitoring te sturen. Biomonitoring is niets anders dan de blootstelling aan milieuvervuilende stoffen meten en controleren en waar mogelijk de vroegtijdige effecten ervan nagaan bij de mens. Een noodzakelijke aanvulling op de huidige milieumetingen: we moeten zowel weten wat zich in het milieu afspeelt als wat de effecten zijn op de mens. Ondertussen beschikt ons land sinds 2002 over een eerste actieplan milieu en gezondheid, NEHAP, dat staat voor National Environmental and Health Action Plan. Dat plan is er gekomen na een afspraak binnen de WGO, de Wereldgezondheidsorganisatie. Het plan geeft de stand van zaken weer in de relaties

inzake milieu en gezondheid. Verder bevat het een inventaris van de acties en toekomstige maatregelen die op elk beleidsniveau ontwikkeld worden. Tenslotte telt het plan vooral een reeks aanbevelingen die kunnen dienen als referentiekader voor acties inzake de relaties tussen milieu en gezondheid.

Nood aan bijkomend onderzoek

De laatste jaren duiken steeds meer gegevens op over het verband tussen de kwaliteit van ons leefmilieu en onze gezondheid. Studies van de Wereldgezondheidsorganisatie stellen luchtverontreiniging verantwoordelijk voor de verkorting van de gemiddelde levensduur met naar schatting één tot drie jaar. De WGO schat de jaarlijkse impact van luchtverontreiniging in Oostenrijk, Zwitserland en Frankrijk (73,4 miljoen inwoners) op 40.600 doden. Daarbij moeten we nog 48.000 hospitaalopnames voegen, 47.100 nieuwe gevallen van chronische bronchitis bij volwassenen, 543.000 gevallen van acute bronchitis bij kinderen en 1,04 miljoen astma-aanvallen. Het verkeer wordt verantwoordelijk geacht voor minstens de helft van die gevallen. Geëxtrapoleerd naar België zou dat betekenen dat luchtverontreiniging door het verkeer ons jaarlijks 3.000 doden kost, dubbel zoveel als er doden vallen in het verkeer.

Het besef groeit dat fijn stof hier één van de grote boosdoeners is. Hoe kleiner de deeltjes, hoe dieper ze in onze ademhalingsorganen kunnen doordringen en hoe meer schade ze kunnen aanrichten. Ook de aanpak van ozonvorming en pesticiden verdient duidelijk prioriteit. Vervuiling beperkt zich echter niet tot de buitenlucht. Vooral scholen, kantoren, restaurants of cafés tellen een hoge concentratie aan vervuilende stoffen. Zo is de gemiddelde blootstelling aan benzeen in een gebouw tweemaal zo groot als in de buitenlucht in een verstedelijkt gebied.

Heel wat onderzoek is al gebeurd of is volop aan de gang. Toch zitten er nog heel wat hiaten in onze kennis. Over de gezondheidseffecten van een groot deel van de duizenden chemische stoffen die er op de markt zijn, bestaat nauwelijks informatie. De relatie tussen gezondheid en milieu is bovendien erg complex: men moet niet enkel de effecten nagaan die één enkele stof heeft, ook de combinatie van stoffen waaraan mensen worden blootgesteld, speelt een belangrijke rol. Verder onderzoek is dus van groot belang.

Geen gezondheidsbeleid zonder milieubeleid

Alle bekende gegevens wijzen in dezelfde richting: een gezondheidsbeleid zonder milieubeleid is dweilen met de kraan open. Mensen worden steeds vaker aangesproken op hun eigen verantwoordelijkheid voor hun gezondheid. Door te kiezen voor een gezonde levensstijl kunnen mensen inderdaad heel wat voor hun eigen gezondheid doen. Gezond leven doe je echter niet alleen: het vereist een gezonde leefomgeving. En dus een gezond milieu. In plaats van alleen maar individuele burgers op hun eigen verantwoordelijkheid te wijzen zou de overheid wellicht eerder voor een gezonde leefomgeving moeten zorgen.

Een goede gezondheid maakt dat we meer van het leven kunnen genieten. Dat op zich is al een voldoende reden voor de overheid om een gezondheidsbevorderend milieubeleid te voeren. Maar ook budgettaire zorgen kunnen een argument zijn. Volgens de eerder genoemde studie van de WGO bedraagt de jaarlijkse economische kost van de luchtverontreiniging in Oostenrijk, Zwitserland en Frankrijk 600 tot 800 euro per inwoner. Kan een milieubeleid dan geen deel van het antwoord zijn op stijgende kosten in de gezondheidszorg?

Gezondheid en milieu, een verborgen sociaal probleem

Gezondheidsproblemen en milieuproblemen zijn ook bij uitstek sociale problemen. Ongezonde lucht is slecht voor iedereen, maar kwetsbare groepen als kinderen en ouderen zijn de eerste en de zwaarste slachtoffers. In Frankrijk konden de begrafenisondernemers het aantal doden deze zomer niet bijhouden. In eigen land regende het adviezen tijdens de zomerse ozonpieken. Lever geen zware inspanningen zo luidde het. Kinderen, ouderen en mensen met hartziekten en ademhalingsproblemen kregen het advies liefst binnen te blijven.

In het tweede Milieu - en Natuurrapport van het Vlaamse gewest werd duidelijk aangegeven waarom kinderen en vooral zuigelingen extra gevoelig zijn voor milieuvervuiling. Dit komt enerzijds omdat organen die nog in ontwikkeling zijn gevoeliger zijn en anderzijds omdat hun afweersystemen nog onvoldoende functioneren. Daarnaast lopen kinderen door hun levenswijze, voedingspatroon en gedrag meer risico dan volwassenen. Enkele concrete voorbeelden:

- * peuters krijgen meer grond en stof binnen door hand - en mondbewegingen.
- * kinderen halen per adembeweging meer lucht binnen en dus ook meer vervuilde partikels.
- * kleine kinderen nemen in verhouding tot hun lichaamsgewicht meer en ook ander voedsel op dan volwassenen met het gevaar dat ze aan grotere concentraties worden blootgesteld. Bijvoorbeeld dioxines in de moedermelk, nitraten in drinkwater, pesticiden in fruit of groenten.
- * kinderen nemen bepaalde stoffen makkelijker op dan volwassenen. Dat geldt voor calcium, nodig voor de groei, maar ook voor lood.

Bovendien worden ook steeds meer onderzoeksgegevens aangedragen over de risico's op vervuiling in de moederschoot.

Kinderen zijn dus minder beschermd tegen vervuiling maar worden er door hun leefwijze wel meer dan volwassenen aan blootgesteld.

In de toxicologie wordt de aanvaardbare dagelijkse inname, de ADI van een stof, bepaald als de hoeveelheid van een stof die men een leven lang - 70 jaar - zonder risico kan innemen. Uiteraard wordt bij het bepalen van deze ADI ook rekening gehouden met veiligheidsmarges. De ADI-waarde wordt immers gevonden door de NOEL, no (adverse)observed effect level, de concentratie aan een bepaalde stof die geen kwalijke effecten vaststelt bij proefdieren, te delen door een veiligheidsfactor. Die veiligheidsfactor is er om rekening te houden met de mogelijke extra gevoeligheid van de mens t.o.v. het proefdier (*interspecies variabiliteit*). Daarnaast dient hij om rekening te houden met individuele verschillen tussen mensen zoals bejaarden, kinderen, zieken, carapatiënten, zwangere vrouwen.. : *de intraspecies variabiliteit*.

Volgens de Nederlandse deskundige Copius Peereboom biedt de veiligheidsfactor onvoldoende garanties om de reële variabiliteit binnen een populatie van mensen door te rekenen: "*Voor sommige risicogroepen kan de gemiddelde norm onvoldoende bescherming bieden tegen gezondheidsschade. Kinderen, zwangere vrouwen, carapatiënten reageren dikwijls veel gevoeliger op een toxische stof dan een gezonde jonge man. De huidige veiligheidsfactoren gelden feitelijk slechts voor gezonde mannen van 25-45 jaar.*" (Basisboek Milieu en gezondheid, 1994).

Peereboom wijst er ook op dat vaak geen rekening gehouden wordt met mogelijke allergische reacties op stoffen. Maar dit is nu juist één van de grote problemen bij kinderen.

De ADI wordt uitgedrukt in milligram per kilogram lichaamsgewicht per dag. Om voor een volwassene de maximale aanvaardbare dagdosis, de MAD, te kennen voor een bepaalde stof in de voeding, vermenigvuldigt men de ADI met 66. Dat wordt aangezien als het gemiddeld lichaamsgewicht. Specifiek voor kindervoeding, denk aan babyvoeding, worden strengere normen gehanteerd. Het probleem ligt bij het gros van de voedingsproducten voor algemeen gebruik, bestemd voor kinderen en volwassenen.

In feite zijn veel milieu - en veiligheidsnormen afgestemd op volwassen (blanke) mannen van 25 tot 45 jaar. Al wie daarbuiten valt, kan extra risico lopen.

Daarenboven zijn ADI-normen afgestemd op een arbeidsomgeving waarin arbeiders, meestal gezonde mannen, gedurende 40 uur per week aan bepaalde concentraties van stoffen blootgesteld zijn. Deze normen zijn daardoor niet echt geschikt om grenzen vast te leggen voor het algemeen milieubeleid. Risicogroepen kunnen daarentegen 24 uur op 24 uur en dat elke dag van het jaar aan concentraties van stoffen blootgesteld zijn.

Ook voor sociaal kwetsbare groepen geldt dat zij meer dan anderen het slachtoffer zijn van gezondheidsproblemen die veroorzaakt worden door milieuvervuiling. Statistieken tonen aan dat mensen met een laag inkomen of een lage opleiding minder lang leven. Zij hebben ook meer gezondheidsproblemen dan mensen met een hoger inkomen of een hogere opleiding. Dat heeft ongetwijfeld te maken met een slechtere toegang tot de gezondheidszorg en met verschillen in leefgewoonten. Toch is die uitleg niet volledig. Luchtvervuiling treft iedereen maar wie een hoger inkomen heeft, kan makkelijker naar een groene buurt verhuizen. Mensen met een lager inkomen leven vaker in

woningen van slechte kwaliteit, waar ook de binnenhuisvervuiling groter is. Zorgen voor een gezond milieu is dus ook vanuit sociaal oogpunt een noodzaak.

Op wereldvlak geldt net hetzelfde. Meer dan de helft van de slachtoffers van luchtverontreiniging valt in de derde wereld. En het zijn de kleine eilandstaten en landen als Bangladesh die het eerst zullen overstromen bij een stijging van de zeespiegel. Milieu en gezondheid is dus ook een kwestie van internationale rechtvaardigheid.

Vanuit sociaal oogpunt dringen zich dus twee belangrijke vragen op. Hoe zorgen we dat iedereen, dus ook de mensen met lagere inkomens, kunnen genieten van gezonde woningen, arbeidsplaatsen en voedingsmiddelen? En kunnen we kiezen voor een milieubeleid op maat van de kwetsbaarste groepen, zoals kinderen, ouderen, astma- en hartpatiënten? Dat zou bijvoorbeeld kunnen via milieu- en gezondheidsnormen die specifiek op deze groepen zijn afgestemd en door wetenschappelijk onderzoek te doen naar de extra gevoeligheid voor en blootstelling van deze groepen aan vervuilende stoffen.

Kinderen, astma, allergie en luchtvervuiling

Kinderen met astma of allergie zijn een duidelijk voorbeeld van de extra kwetsbaarheid van bepaalde groepen. Zowel astma als allergieën komen de laatste decennia in de Westerse wereld steeds vaker voor. Het aantal kinderen met astma verdubbelde in ons land de voorbije tien jaar. Eén op de tien kinderen heeft op dit ogenblik last van astma of allergie. Ondanks veel onderzoek is er nog altijd geen klaarheid over de precieze oorzaken van deze toename. Naast verontreiniging van de buitenlucht wordt ook verwezen naar mogelijke factoren als veranderingen binnenshuis: meer isolatie, gecombineerd met ontoereikende ventilatie van de woningen. Minder contacten met parasieten, bacteriën en virussen tijdens de kinderjaren en andere voedingsgewoonten kunnen ook een rol spelen. Maar luchtverontreiniging leidt ongetwijfeld tot een verergering van de symptomen bij personen die astma hebben.

Kinderen die last hebben van astma of allergie hebben recht op een goede voorlichting en begeleiding. Ze moeten leren omgaan met hun allergie, zodat hun levenskwaliteit er zo weinig mogelijk onder lijdt. Daarnaast moet het probleem aan de bron aangepakt worden. Alle kinderen zijn extra gevoelig voor vervuiling. Kinderen met astma of allergie zijn natuurlijk nog eens zo gevoelig. Is er dan geen nood aan luchtkwaliteitsnormen die rekening houden met deze extra gevoeligheid van kinderen? Moet de vervuiling ook niet letterlijk gemeten worden op neushoogte van de kinderen in plaats van over de hoofden van kinderen heen?

In Duitsland werkte het ministerie voor Milieu strengere normen uit voor de uitstoot van dieselwagens. Net de gezondheidseffecten van de kleine dieselroetdeeltjes zijn immers bijzonder kwalijk. België zou zich samen met Duitsland kunnen inzetten voor deze nieuwe generatie van strengere uitstootnormen voor wagens, inzonderheid dieselwagens (Euro 5-normen). België zou ook een milieupremie kunnen instellen voor de installatie van een roetfilter voor dieselwagens. Greenpeace voert hiervoor in Duitsland actie.

De meeste kinderen brengen het grootste deel van hun tijd door op school of in een kinderverblijf. Het is dus van groot belang dat scholen veilig en vrij van vervuiling zijn. Hetzelfde geldt voor kindercentra. In de praktijk blijkt dat nog al eens tegen te vallen, als je gaat kijken naar mogelijke vervuilingsbronnen in en rond de school. Zijn schoolomgevingen of zelfs speelplaatsen voldoende autovrij? Is het mogelijk te komen tot een promotieplan voor allergievrije scholen? Kun je bij de bouw, verbouwing, het onderhoud van schoolgebouwen uitdrukkelijk rekening houden met de extra gevoeligheid van veel kinderen voor bepaalde chemische producten?

Hormoonverstoorders

Heel wat bekende en minder bekende chemische stoffen in onze omgeving treden op als hormoonverstoorders. Ze worden in verband gebracht met borstkanker en teelbalkanker en vormen een bedreiging voor de mannelijke vruchtbaarheid. Het percentage mannen met een spermakwaliteit die 'zo goed als onvruchtbaar' kan worden genoemd, nam de voorbije twee decennia toe van 1,6% tot 9%. Ook bij bepaalde diersoorten stelt men problemen vast, zoals een verminderde vruchtbaarheid en een

vervrouwelijking van de mannetjesdieren. Vermoedelijk spelen pseudo-oestrogenen hierbij een belangrijke rol. Pseudo-oestrogenen zijn stoffen die de werking van vrouwelijke geslachtshormonen nabootsen. Zij komen onder andere voor in VOS, vluchtige organische stoffen, in PCB's en PAK's, polyaromatische koolwaterstoffen. Het zijn allemaal producten die aanwezig zijn in onze voeding, in detergents, in bestrijdingsmiddelen, in verpakkingsmateriaal, in de lucht en zelfs in gezuiverd afvalwater.

Sommige wetenschappers vermoeden ook dat er een verband bestaat tussen hormoonverstorende stoffen en het toenemend aantal ontwikkelings-, leer- en gedragstoornissen bij kinderen zoals ADHD en autisme. Het lijkt aangewezen hier meer aandacht aan te besteden en meer wetenschappelijk onderzoek te laten doen.

Dit alles roept de vraag op of er geen nood is aan een strikter beleid van chemische hygiëne. Moeten we niet zo snel mogelijk die stoffen en technieken vervangen waar een minder schadelijk alternatief voor bestaat. Een kwantitatief reductiebeleid moet voorkomen dat een overmatig gebruik van die alternatieven de milieu- en gezondheidswinst teniet zou doen. En waarom zou men van de chemische industrie niet mogen verwachten enkel nieuwe producten of stoffen op de markt te brengen als de effecten op milieu en gezondheid voldoende bekend en onderzocht zijn.

Voedselkwaliteit: niet alleen lekker maar ook gezond

Dolle koeien, varkens met de pest, grieperige dioxinekippen en peren met pesticide Voedselveiligheid is de laatste jaren een hot item. De dioxinecrisis in 1999 bracht niet enkel de groenen in de regering, ze was ook de aanzet tot de oprichting van het Federaal Voedselagentschap.

Deze zomer nog berichtten de media over hoe kippenvlees verzaamd wordt met water. Om het water aan de kip te binden worden regelmatig eiwitten van runderen en varkens gebruikt. De 'kip' bestaat soms voor 50% uit toegevoegd water. Je reinste bedrog want de consument weet niet dat hij een 'plofkip' koopt. Een consument kan zo buiten zijn weten om varkensvlees voorgeschoteld krijgen, dat hij om religieuze of andere redenen niet wil eten. Om het nog niet te hebben over mogelijke risico's voor de volksgezondheid. Producenten proberen daarenboven de controle via het traceren van eiwitten van runderen of varkens onmogelijk te maken. Zij maken daartoe gebruik van bepaalde enzymen.

De verstrengde controle op de voedselveiligheid is dus zeker een goede zaak, en verdere verfijningen blijven noodzakelijk. Toch is voedselkwaliteit veel meer dan een streng controlesysteem. Die controle zegt immers nog niets over de milieu- en diervriendelijkheid van ons voedsel. Een gecontroleerd kistkalf blijft een kistkalf. En als genetisch gemanipuleerd voedsel al veilig is voor onze maag, is het dat ook voor onze velden?

Duidelijke etiketten kunnen een antwoord zijn op de groeiende bezorgdheid van de consument. Betrouwbare productinformatie kan consumenten toelaten te kiezen voor gezond en kwaliteitsvol voedsel. Voorwaarde is dan wel dat de etiketten op een uniforme en bevattelijke wijze alle relevante informatie bevatten. Ook info over specifieke gezondheidsaspecten, geschiktheid voor vegetariërs, dierenwelzijn enz. Info moet duidelijk zijn. De waarde van labels mag niet verloren gaan door een te veel aan labels. Wie weet nog wat het kwaliteitslabel Certus voor varkensvlees precies inhoudt? Men zou bijvoorbeeld kunnen kiezen voor twee Europese kwaliteitslabels. Eén voor voedsel afkomstig van biologische landbouw en één voor voedsel afkomstig van duurzame landbouw die voldoet aan *good farming practices*.

Goede etikettering is echter niet voldoende. Thuis weet ik wat ik eet en kan ik zelf beslissen wat in niet in huis haal. In de bedrijfskantine of bij mijn kinderen op school heb ik die keuze niet. De overheid zou alvast het goede voorbeeld kunnen geven. Ze kan de keuzevrijheid garanderen door in alle overheidskantines ook vegetarische maaltijden en maaltijden met biologische producten aan te bieden.

We kunnen ook niet spreken van keuzevrijheid als het aanbod beperkt blijft tot enkele milieu- en diervriendelijke kwaliteitsproducten voor de bewuste en bemiddelde consument. Alle producten in alle rekken dienen minimaal aan bepaalde kwaliteitsnormen te voldoen, zowel qua voedselveiligheid als qua milieu- en diervriendelijkheid. Reductie van het pesticidgebruik, een strikte beperking op het gebruik van antibiotica, een blijvend verbod op het gebruik van antibiotica en strenge regels voor de verwerking

van slachtafval blijven noodzakelijk als men voor iedereen gezond voedsel wil garanderen. Een afbouw van het mestoverschot zorgt voor minder nitraten in het water en de voeding.

Bovendien speelt landbouw, ook duurzame en biologische landbouw, zich niet af op een eiland. Een boer kan GGO-vrije voeding enkel garanderen als er niet op een naburige veld GGO's geteeld worden. En kan men niet beter de dioxines in ons milieu verminderen dan te stellen dat we geen eitjes van eigen scharrelkip meer mogen eten? Een gezond milieu is dus ook de basisvoorwaarde voor gezond voedsel.

Keuzevrijheid mag ten slotte geen fictie zijn voor mensen met een lager inkomen. Het 'bio' label heeft bij heel wat mensen een elitair imago, als alleen bestemd voor mensen met geld. Ook al kun je 'bio' kopen in de GB of Delhaize, het blijft een stuk duurder. De industriële landbouw heeft evenwel een grote milieukost die door alle burgers betaald moet worden. Wie 'bio' koopt, betaalt dus dubbel. Eén keer voor de meerprijs van biologische producten en één keer via de belasting die geheven wordt om de vervuiling door minder duurzame landbouw op te ruimen.

Smaakvol en gezond voedsel zou een recht moeten zijn voor iedereen, niet alleen voor wie het kan betalen. Er is dus nood aan strategieën om te zorgen dat producten uit biologische en duurzame landbouw voor iedereen betaalbaar en toegankelijk zijn. Moet duurzame landbouw niet sterker worden ondersteund in vergelijking met de meer vervuilende agro-industrie? En kan een BTW-verlaging op Europees niveau voor biologische producten soelaas brengen?

Klimaat: Kyoto in uw straat

De consensus bij de experts groeit: ons klimaat wijzigt onder invloed van de mens. De gemiddelde temperatuur op aarde is in de 20ste eeuw met 0,6 graden toegenomen. Een dergelijke opwarming heeft zich de laatste duizend jaar niet voorgedaan. Het Intergovernmental Panel on Climate Change verwacht in de loop van deze eeuw een verdere temperatuurstijging met 1,4° tot 5,8° celsius en een stijging van de zeespiegel van 9 tot 88 cm.

De opwarming van de aarde is natuurlijk meer dan alleen een probleem van milieu en gezondheid. De droogte en de hitte van de voorbije zomer hebben enorme sociale, economische en ecologische gevolgen gehad. Europese landbouworganisaties ramen de schade voor land- en bosbouw op 13 miljard euro. Zo daalde de aardappelopbrengst in ons land en Nederland met 20%; in Italië en Spanje liepen de verliezen op tot 30%. Ook de voedergewassen, de akkerbouw (tarwe en maïs), de veehouderij en de wijnbouw leden in Europa forse verliezen. De bosbranden vernielden meer dan 600.000 hectaren woud. Wetenschappers vermoeden dat dergelijke gebeurtenissen zich in de toekomst vaker zullen voordoen. De befaamde World Meteorological Organisation van de Verenigde Naties verwacht een verdere toename van extreme weerfenomenen als hittegolven, droogte en stormen door de opwarming van de aarde.

Naast economische en andere schade, hebben klimaatwijzigingen ook belangrijke gezondheidseffecten. Daarvoor hoeven we nog geen doemscenario's uit de kast te halen over malaria-epidemieën in ons land, al betekent het opschuiven van tropische ziekten naar Zuid-Europa een reëel risico. De doden gevallen tijdens de hittegolf in onder andere Frankrijk tonen hoe extreme temperaturen en luchtvervuiling een dodelijke cocktail vormen. Volgens wetenschappers van de London School of Hygiene and Tropical Medicine en de WGO zou de opwarming van het klimaat op wereldschaal jaarlijks 160.000 mensenlevens eisen. Kinderen in ontwikkelingslanden in Afrika, Latijns-Amerika en Zuid-Oost-Azië zijn het kwetsbaarst. Deze regio's zouden immers het zwaarst getroffen worden door de gevolgen van ondervoeding, diarree en malaria ten gevolge van hogere temperaturen, droogte en overstromingen.

De noodzaak om een goed klimaatbeleid te voeren kan dus nauwelijks ter discussie staan. Klimaatbeleid is echter niet alleen een noodzaak voor ons leefmilieu: het levert nieuwe jobs op en is goed voor onze portemonnee. De ontwikkeling van hernieuwbare energiebronnen schept vele arbeidsplaatsen. Zo werken in Duitsland al 45.000 mensen in de windenergiesector, in Denemarken 20.000. Een energiezuinige woning maakt je elektriciteitsfactuur veel lichter. De gemiddelde Vlaamse woning haalt echter slechts het isolatiepeil van de veel warmere landen aan de Middellandse Zee.

België heeft zich via het verdrag van Kyoto ertoe verbonden de uitstoot van broeikasgassen tegen 2012 met 7,5% terug te dringen. Sommigen willen deze doelstelling liefst realiseren door in het buitenland schone lucht te kopen. Een studie van het Duitse Fraunhoferinstituut toont echter aan dat België louter via energiebesparing aan de Kyotonormen kan voldoen. België moet daartoe enkel even efficiënt met energie omspringen als onze buurlanden. Zo kan, enkel al door efficiënter te bouwen, de uitstoot van broeikasgassen met 40 tot 50% verminderd worden.

Zowel bedrijven als particulieren tonen nu al aan wat de mogelijkheden van energiebesparing zijn. Het nieuwe kantoorgebouw van het sociaal secretariaat SD Worx in Kortrijk heeft een aangenaam binnenklimaat zonder airco. De zonnewering langs de zuidkant, nachtelijke ventilatie en koeling van het gebouw via een buizensysteem dat gebruikmaakt van de koelte van de bodem en het grondwater doen het energieverbruik met meer dan 50% dalen. Op jaarbasis betekent dat een besparing van 12.000 euro. De nodige investeringen kunnen daardoor op zes jaar tijd worden terugverdiend.

Tijdens de 'Maand van de Energiebesparing' toonden meer dan dertig eigenaars van lage energiewoningen hoe zij hun energiefactuur fel deden dalen. Enkele veranderingen, zoals oordeelkundige isolatie, glas met hoog rendement en passieve zonne-energie kunnen al een belangrijk effect hebben. Zulke maatregelen zorgen voor een lager energieverbruik en voor een aangenaam en gezond binnenklimaat. Ondertussen lopen in verschillende gemeenten projecten om het energiegebruik in zes maanden tijd met 8% naar omlaag te halen. Dat gebeurt met de hulp van een energiemeester.

Energie sparen kan dus en loont de moeite zowel voor het milieu als voor de portemonnee van de consument. Het is de uitdaging voor de overheid om iedereen, bedrijven en particulieren, de stap effectief te doen zetten. Energiebesparing brengt immers op, maar vraagt wel eerst een investering. Daarom moet men ervoor zorgen dat energiebesparing lonend en haalbaar wordt voor iedereen, ook voor huurders en gezinnen met lage inkomens. In 2004 krijgt elke Vlaming een gratis spaarlamp; een stap in de goede richting. Kunnen we geen stap verder zetten en zoveel mogelijk huizen omvormen tot spaarhuizen: huizen waar voor hetzelfde comfort het energieverbruik lager en bijgevolg de energiefactuur lichter wordt?

Gezondheid en milieu, kiezen voor de toekomst

Het thema gezondheid en milieu toont als geen ander aan dat milieuproblemen geen luxeproblemen zijn. Integendeel, de meest kwetsbaren in onze samenleving en in de derde wereld, zijn de grootste slachtoffers van gezondheidsproblemen ten gevolge van milieuvervuiling. De toenemende aandacht voor milieu en gezondheid is dus meer dan terecht.

Omdat onze kennis over de complexe relatie tussen milieu en gezondheid nog beperkt is, hebben we nood aan bijkomend onderzoek. Ondertussen moeten ons maar behelpen door te steunen op het voorzorgprincipe. We kunnen niet wachten tot er een volledige wetenschappelijke consensus bestaat over het gevaar voor onze gezondheid van bepaalde producten of activiteiten.

Een beleid van milieu en gezondheid veronderstelt ook een voldoende brede definitie van milieu. Naast de traditionele aspecten van lucht, water en bodem moet men ook rekening houden met vervuiling van het binnenhuismilieu, met geluidsoverlast, geurhinder, lichthinder, stress en psychosociale effecten verbonden aan de degradatie van het milieu. Het veronderstelt ook een integrale aanpak, waarbij de verschillende beleidsniveaus niet naast elkaar handelen, maar samen tot een coherent beleid komen. Het vereist ten slotte een mentaliteitswijziging, waarbij we onze kinderen niet binnenroepen bij mooi weer, maar zorgen voor gezonde lucht.

Bio

Stefan Colaes (° 1975) werkt sinds 1999 voor Agalev en is medewerker van de cel beleid. Hij is ook sinds 2000 gemeenteraadslid voor Agalev Boom.

Enkele interessante referenties:

De Verreijkker. Uitgave van de Vlaamse Milieumaatschappij, jaargang 2 nummer 3: Milieu en gezondheid.

Guy Magnus en Benoit Nemery eds. Milieu & Gezondheid in Vlaanderen & Europa. Steunpunt, beleidsinstrumenten en luchtverontreiniging. Verslagboek bij het Symposium "10 jaar milieu en gezondheid in Vlaanderen en Europa", Leuven, 2003.

Steunpunt Milieu en Gezondheid: www.milieu-en-gezondheid.be

VLAAMS PARLEMENT, Maatschappelijke beleidsnota Milieu en Gezondheid, Stuk 740 (2000-2001).